

Literatuurlijst

- Mohamed Ajouaou, *Wie is moslim? Geloof en secularisatie onder westerse moslims*, Zoetermeer, 2014.
- Marije van Beek, 'Jonge moslims doen minder aan geloof dan ouders', *Trouw*, 17 september 2016. Zie: <https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/jonge-moslims-doen-minder-aan-geloof-dan-ouders~a7201476/>, geraadpleegd op 17 april 2017.
- CBS, 'De Religieuze Kaart van Nederland', Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/51/de-religieuze-kaart-van-nederland-2010-2015>, geraadpleegd op 17 april 2017.
- Simon Cottee, *The Apostates. When Muslims leave Islam*, Londen, 2015.
- Rasit Elibol, 'Erdoganmedia kregen tonnen aan Nederlandse subsidie', *Het Parool*, 17 maart 2016. Zie: <http://www.parool.nl/kunst-en-media/erdoganmedia-kregen-tonnen-aan-nederlandse-subsidie~a4475637/>, geraadpleegd op 17 april.
- Michiel Hegener, *Vrijheid van godsdienst*, Amsterdam, 2005.
- Ehsan Jami, *Het recht om ex-moslim te zijn*, Kampen, 2007.
- Willy Laes, *Mensenrechten in de Verenigde Naties*, Antwerpen, 2011.
- Maja Landeweer, 'De pijn van afvallige moslima's', *Het Algemeen Dagblad*, 1 oktober 2016. Zie: <http://www.ad.nl/den-haag/de-pijn-van-afvallige-moslima-s~ac65d4f3/>, geraadpleegd op 17 april 2017.
- Rob Pietersen, 'Lager aantal moslims zegt niet zo veel', *Trouw*, 22 mei 2008. Zie: <https://www.trouw.nl/home/lager-aantal-moslims-zegt-niet-zo-veel~a998aa02/>, geraadpleegd op 16 april 2017.
- Henk Post, *Vrijheid van godsdienst in een democratische samenleving*, Amsterdam, 2014.
- 'Steunverklaring bij de oprichting van het Comité van ex-moslims', *de Volkskrant*, 11 september 2007. Zie: <http://www.volkskrant.nl/binnenland/steunverklaring-bij-de-oprichting-van-het-comite-van-ex-moslims~a841505/>, geraadpleegd op 17 april 2017.
- United Nations Human Rights Committee General Comment No. 22(48) (Article 18). Aangenomen door de U.N. Human Rights Committee op 20 juli 1993. U.N. Doc. CCPR/C21/Rev.1/Add.4 (1993).

Internationaal

Hoe gaan we om met de impact van Trump en Farage op ons veiligheidsbeleid?

Atlanticisme en Europese inbedding, de noodzaak van *realpolitik*

door Silvio Erkens en Ben Swagerman

Het is moeilijk om niet pessimistisch te zijn momenteel. De stabiele liberale wereldorde die ons veilig en welvend heeft gehouden brokkelt af om ons heen. Rusland dreigt met nucleaire oorlog en morrelt aan de oostgrenzen van de Europese Unie (EU) in de Baltische staten. Het Midden-Oosten is nog meer een brandhaard geworden dan voorheen en exporteert zijn conflicten naar Europa. NAVO-bondgenoot Turkije heeft een fascistisch regime en probeert Nederland te intimideren. Binnen de EU hebben we onze eigen interne problemen: denk alleen al aan de onliberale democratie van Victor Orban en de door complottheorieën doordrenkte regering in Warschau. Daarnaast is de financiële crisis, vooral in Zuid-Europa, nog niet opgelost en gaat het Verenigd Koninkrijk de EU spoedig verlaten. De komende jaren lijken nog geen verbete-

ring te gaan brengen, verdere verslechtering is eerder zeer waarschijnlijk.

De verkiezing van Donald Trump en de Brexit lijken duidelijke keuzes te zijn tegen de, al langer afbrokkende, liberale wereldorde die ons langdurig welvend en veilig heeft gehouden. De 'America First policy' van Trump - en zijn eerste acties als president - roepen sterke twijfels op over de toekomstige rol en betrouwbaarheid van de Verenigde Staten in de wereld en de naleving van hun NAVO-verplichtingen. Daarnaast lijken de waarden die het Trump-regime uitdraagt haaks te staan op waarden die ons na aan het hart liggen. Het Verenigd Koninkrijk kiest ook voor verder isolement en onttrekt zich aan Europese verantwoordelijkheid. Binnen Europa lijkt er geen vervanging te bestaan voor de trans-Atlantische

grootmachten die de liberale wereldorde decennialang stabiliseerden. Duitsland lijkt nog niet bereid en nog niet in staat om het vaandel over te nemen. Frankrijk zit in een zware identiteitscrisis over de toekomstige richting van het land en beschikt ook niet over de onderliggende economische macht om het leiderschap over te nemen. Voor Nederland is deze situatie extra lastig en gevaarlijk aangezien het met één been in de trans-Atlantische alliantie staat en met het andere been in de EU, een spagaat als het ware.

In deze afbrokkelende liberale wereldorde, een orde waar Nederland zoveel baat bij heeft gehad, zullen wij ons pragmatisch moeten opstellen om onze veiligheid te waarborgen. Pragmatisme zal ervoor zorgen dat wij onze veiligheid en de instandhouding van liberale kernwaarden op ons grondgebied kunnen garanderen. Voor liberalen staat de verdediging en handhaving van liberale kernwaarden op ons eigen grondgebied voorop – en dit vereist in het huidige geopolitieke klimaat een meer hardvochtige realpolitiek dan voorheen noodzakelijk. Dit betekent dat Nederland beide kampen nodig blijft hebben voor zijn veiligheidssituatie, hoe vies de nasmaak soms ook zal zijn van bepaalde gekozen beleidsrichtingen van onze natuurlijke bondgenoten. Nederland zou soms zelfs kunnen optreden als verbindende factor tussen de trans-Atlantische landen en zijn continentale partners.

Waarom hebben wij allebei de kampen nodig en wat maakt Nederland geschikt als verbindende factor? Nederland en de Verenigde Staten hebben diepe en historische banden. Voormalig president Bush typeerde de Verenigde Staten en Nederland als 'broederlanden' en Obama noemde ons: 'some of our oldest and most precious allies' (1 juni 2015). Er is een sterke gedeelde geschiedenis. Nederland heeft het huidige New York, Nieuw Amsterdam, gesticht en huisvestte

ook de eerste Amerikaanse ambassade. De banden met het Verenigd Koninkrijk zijn nog dieper. Noem alleen maar de zogenoemde 'Glorious Revolution', waarmee de Nederlandse stadhouder Willem III plaatsnam op de Engelse troon. Deze gedeelde geschiedenis heeft ook tot sterk overeenkomende waarden geleid; alle drie worden normaliter getypeerd door een sterke affiniteit met liberale, op vrijhandel gerichte democratische waarden, gemixt met een sterke dosis pragmatisme. Het lijkt erop dat beide landen, met name de Verenigde Staten, langzaam aan gaan afwijken van deze kernwaarden. Hoewel dit een tijdelijke situatie kan zijn. Desalniettemin, blijven beide landen voor ons van zeer groot belang, zelfs als zij deels afwijken van onze kernwaarden, en wij voor hen. Nederland is de derde grootste investeerder in de Verenigde Staten en twee van onze grootste bedrijven (Royal Dutch Shell en Unilever) zijn gezamenlijk Nederlands en Brits eigendom. In internationale organisaties zijn we natuurlijke bondgenoten en op militair en inlichtingengebied werken we nauw samen. Nederland heeft dus een gedeelde geschiedenis en speciale relatie met de trans-Atlantische landen waar weinig andere EU-lidstaten aan kunnen tippen.

“... Nederland houdt door zijn pragmatisme een kritische houding richting de Unie en vond daar altijd het Verenigd Koninkrijk aan zijn zijde ...”

In de EU is Nederland een van de zes oorspronkelijke oprichters en blijft het ook een van de meest actieve en stabiele lidstaten. Nederland houdt, door eerdergenoemd pragmatisme, een kritische houding richting de Unie en vond daar altijd het Verenigd Koninkrijk aan zijn zijde. Beide landen letten

er scherp op dat de Unie buiten beleidsterreinen blijft waar het geen waarde toevoegt. De EU blijft evenwel cruciaal voor de Nederlandse economie, alwaar de meeste Nederlandse handel plaatsvindt. Zij is ook een cruciale partner op veiligheidsgebied vanwege de vergaande militaire samenwerking en uitgebreide informatiedeling. Binnen de EU heeft Nederland als oprichter dus ook een speciale rol als een kritische doch constructieve lidstaat met grote belangen.

De discrepantie tussen waar de EU staat en heengaat, en waar de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk heengaan is zojuist stukken groter geworden. De Nederlandse veiligheid en invloed moeten behouden blijven in deze onzekere en instabiele geopolitieke toekomst. Om onze toekomstige veiligheid zeker te stellen moet Nederland zorgen dat het meer gewicht inbrengt op nationaal en internationaal veiligheidsbeleid. Nederland moet iets te bieden hebben aan onze partners en meer te berde kunnen brengen. Dit biedt de volgende mogelijkheden:

1. Nederland wordt meer onmisbaar in de trans-Atlantische relaties; voornamelijk in NAVO en inlichtingendienstverband. Nederland brengt iets substantieels aan tafel en stopt met free ride wat tot meer invloed en respect bij de trans-Atlantische partners zal leiden (een onderwerp waar Trump – of een potentiële opvolger – erg gevoelig voor lijkt te zijn). Nederland kan niet volledig zijn eigen veiligheid garanderen zonder de steun van de enige supermacht in de wereld.
2. Nederland kan met zijn nieuwe machtsmiddelen in Europees verband een sterkere bijdrage gaan leveren aan het stabiliseren van de omringende regio en het beschermen van bestaande EU-grenzen. Daardoor zal Nederland ook serieus genomen worden als verbindende factor tussen de twee machtsblokken en meer invloedrijk worden binnen Europa.
3. In het geval dat 1 & 2 niet voldoende zijn – of dat bijvoorbeeld de EU of NAVO uit

elkaar vallen – is Nederland beter in staat zichzelf autonoom op verschillende niveaus van het geweldsspectrum te beschermen, een noodzakelijke verzekering in deze onzekere tijden. Dit is hopelijk niet nodig, maar een toekomstige regering is het aan de Nederlandse bevolking verplicht deze verzekering af te sluiten.

Om weer een speler van betekenis te worden op het geopolitieke en het internationale veiligheidstoneel – meer in lijn met de substantiële Nederlandse economische macht – menen wij dat maatregelen op vier gebieden noodzakelijk zijn. Additioneel identificeren wij potentiële stappen voor de volgende regering om direct mee aan de slag te kunnen gaan. Deze maatregelen bevorderen de Nederlandse veiligheidssituatie substantieel en maken Nederland, gezien de unieke historische context en geografische ligging, de beste kandidaat om de trans-Atlantische landen ingebed te houden in de EU. Daarnaast zijn deze maatregelen ook noodzakelijk voor de handhaving van liberale kernwaarden op Nederlands grondgebied. Een kwetsbare samenleving zal immers sneller roepen om repressief en conservatief beleid dat ingaat tegen waarden die dicht bij het hart staan voor de VVD.

Gebied 1: Substantiële verhoging van het defensiebudget naar de NAVO-norm van 2% vóór 2020. Uiteraard zijn er andere beleidsgebieden die ook meer geld nodig hebben, maar veiligheid is het fundament waarop al deze andere gebieden zich kunnen ontplooiën. Gezien de in hoog tempo verslechterende veiligheidssituatie is snelheid daarom van groot belang. Zowel grote investeringen op symmetrische componenten – landmacht, luchtmacht en marine – als 'big bets' op nieuwe asymmetrische componenten (met name in het offensieve cyberwarfare domein) zijn noodzakelijk. Vooral deze laatste kan een klein land als Nederland een onderscheidend vermogen geven, zeker als

ze gepaard gaan met adequate en juiste privacybescherming.

Stap 1: Breng in kaart waar de nieuwe (strategische) investeringen terecht gaan komen en creëer een plan van aanpak en een tijdsplanning om verspilling van overheidsgeld te voorkomen.

Stap 2: Identificeer waar het budget gevonden kan worden en maak geld geleidelijk vrij om de 2%-norm te bereiken op 1 januari 2020.

Stap 3: Mandateer een projectteam om implementatie van verhoogde investeringen te leiden en creëer een klimaat in het ministerie waarin er duidelijkheid gegeven kan worden over inefficiënties en problemen om snel bij te kunnen sturen indien nodig.

Gebied 2: Sterke investeringen in de inlichtingendiensten met de mogelijke ambitie om onderdeel te worden van de ‘five eyes’ inlichtingendienstengemeenschap (bestaande uit het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland). Nederland zou dan wel iets te bieden moeten hebben in termen van capaciteit – door de verhoogde investeringen – en sterke strategische positie. Het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de EU verwatert ook de Britse inbreng in de ‘five eyes’ waar geen EU-lidstaat dan meer lid van zou zijn; een strategische kans voor Nederland als lid van de EU. Dit laatste hangt wel af van de ontwikkelingen tussen Donald Trump en zijn inlichtingendiensten – een snel verslechterende situatie. De noodzakelijkheid van verdere versterking van de inlichtingendiensten, zowel gericht op nationale als internationale dreigingen, staat echter wel vast.

Stap 1: Zoek uit welke additionele investeringen noodzakelijk zijn in onze veiligheidsdiensten voor een verdere versterking van de nationale veiligheid.

Stap 2: Breng in kaart wat de voorwaarden zouden zijn voor toetreding tot de ‘five eyes’ gemeenschap en identificeer potentiële alternatieven.

Stap 3: Maak definitief besluit voor toetreding tot de ‘five eyes’ gemeenschap en implementeer simultaan additionele investeringen in de veiligheidsdiensten.

Gebied 3: Nederland zal zijn economische resistentie moeten versterken en daarmee op bepaalde strategische gebieden, ten tijde van een crisis, zichzelf moeten kunnen bedruipen. Te grote afhankelijkheid van een of twee handelspartners lijkt gevaarlijker te worden nu globalisering en vrijhandel terrein verliezen, met name door de opkomst van Trump. We zien in de dreigende houding van Erdogan hoe deze nieuwe wereld eruit kan gaan zien. Strategisch economisch beleid op cruciale sectoren (bv. energie) is daarvoor noodzakelijk. Dit is een noodzakelijke verzekering voor Nederland tegen chantage door andere landen in de toekomst. Dit betekent niet dat de VVD plots tegen de vrije markt is, integendeel zelfs. Wij betogen enkel dat er bepaalde strategische sectoren zijn die vanwege veiligheidsredenen fysiek in Nederland aanwezig moeten zijn.

“... Nederland zal zijn economische resistentie moeten versterken ...”

Stap 1: Breng opnieuw in kaart welke strategische sectoren de aandacht van de regering verdienen in deze tijd waarin vrijhandel op de terugtocht is.

Stap 2: Identificeer potentiële oplossingsrichtingen voor versterking van alle strategische economische sectoren (bv. in samenwerking met betrouwbare buurlanden).

Stap 3: Breng kosten per oplossingsrichting in kaart en beslis op basis van eerder vastgestelde besluitvormingscriteria (nationale veiligheid, kosten, implementatietijd etc.).

Stap 4: Implementeer gekozen oplossingsrichtingen zo snel mogelijk.

Gebied 4: Nederland zal weer als liberaal gidsland moeten optreden om onze kernwaarden proactief uit te dragen naar de rest van de wereld. Dit zal onze ‘soft power’ vergroten. We moeten weer durven experimenteren in eigen land, vooral in deze tijden van wereldwijde onzekerheid en regressie. We gaan niet andere landen bekritisieren op hun nationale beleid, dat is ook niet effectief gezien de asymmetrie in macht die er bestaat. We gaan leiden door het juiste voorbeeld te geven. Juist in proeftuinen zijn wij, samenwerkend gericht als wij zijn, sterk. ‘Trial-and-error’ kan in ons land snel en doeltreffend. Er zijn verschillende thema's waarop Nederland zich weer kan profileren; denk bijvoorbeeld alleen al aan de recente trend van overheden om het internet aan banden te leggen. Nederland kan, met zijn juridische expertise, een slimme pragmatische oplossing bedenken die de uitwassen van het internet aan banden kan leggen zonder de onderliggende vrijheid en creativiteit te belemmeren die het economische en sociale verkeer nodig heeft. Daarnaast kan Nederland ook gaan experimenteren met sociale en institutionele hervormingen die de duurzaamheid van en steun voor onze liberale democratie vergroten. Dit kan als inspiratie dienen voor andere westerse liberale democratieën.

Stap 1: Beslis binnen de VVD op welke liberale thema's wij willen gaan experimenteren met vernieuwend beleid in een (potentiële) volgende regering.

Stap 2: Identificeer waar we deze experimenten willen uitvoeren (bv. in bepaalde gemeentes/provincies).

Stap 3: Experimenteer en zorg voor snelle terugkoppeling van resultaten om snel bij te kunnen sturen waar nodig en nationaal uit te rollen waar mogelijk.

Nederland bevindt zich op een keerpunt. Kiezen we voor een duidelijk idealistische Europese koers en verbreken we eeuwen-

oude trans-Atlantische banden? Of proberen we, pragmatisch, nog steeds zowel Europees als ook trans-Atlantisch te zijn? Dat is ook ons lichtpuntje. Wij vinden dat we zouden moeten investeren in dat laatste en dat Nederland dit ook kan realiseren. De voorwaarde hiervoor is dat Nederland een bijdrage gaat leveren, en een serieuze geopolitieke speler wordt – in lijn met onze economische macht. In het rampscenario, waarin de trans-Atlantische banden verder verwateren en ook de EU verder zou desintegreren, zal dit een noodzakelijke verzekering zijn om ons land te beschermen tijdens de vallende duisternis. Door te investeren in defensie, de inlichtingendiensten, de weerbaarheid van onze economie en door het oppakken van onze historische rol als gidsland kan Nederland zichzelf onmisbaar maken voor zowel zijn Europese partners als ook de trans-Atlantische; en in geval van nood dienen als baken van (liberaal) licht in de duisternis. Internationale *realpolitik* is nu eenmaal soms in de geschiedenis keihard nodig om te zorgen dat we nationaal onze belangen en liberale kernwaarden kunnen veiligstellen. Voorkomen is beter dan genezen en laten we daarom tijdig de noodzakelijke maatregelen nemen. Internationale *realpolitik*, in combinatie met een versterking van onze veiligheidssectoren, is de prijs die we moeten gaan betalen om onze liberale samenleving te beschermen tegen dreigingen van buitenaf en binnenuit in deze onzekere tijden.

S. (Silvio) Erkens MSc is alumnus bij de London School of Economics en management consultant. Mr. B.J. (Ben) Swagerman is voormalig Eerste Kamerlid voor de VVD en Chief Legal & Compliance Officer Qatar Airways. Een korte versie van dit artikel verscheen eerder in *NRC Handelsblad*.